

STANE KOVAČ

ĐVAJSETLETNICA ŠKOFJELOŠKEGA ODREDA IN GORENJSKEGA VOJNEGA PODROČJA

V zadnjih mesecih je minilo 20 let, odkar je štab IX. korpusa NOV in POJ ustanovil na območju Gorenjske poleg ostalih vojaških enot tudi Škofjeloški odred in Komando gorenjskega vojnega področja s komandami mest in ostalimi zalednimi enotami. Morda se bo komu, ki ne pozna revolucionarnega razvoja osvobodilnega gibanja v tem predelu Slovenije, zdelo čudno, da se je štab Korpusa v poletju 1944, ko sta bila osvobodilno gibanje in narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije v stalnem porastu, odločil za ustanovitev novih vojaških formacij na Gorenjskem t. j. Škofjeloškega, Jeseniško-Bohinjskega in Kokrškega odreda ter Gorenjskega vojnega področja s komandami mest in ostalimi vojnimi zalednimi institucijami, kot predstavniki vojne oblasti na osvobojenem in pol osvobojenem ozemlju. Za to odločitev je bilo več vzrokov:

— Po II. zasedanju AVNOJ, ki je bilo rezultat oborožene bitke narodov Jugoslavije in herojskih zmag NOVJ ter njene mednarodne afirmacije, je NOB dobila še širši razmah. Znatno del Jugoslavije je bil osvobojen, ostali kraji (razen ob komunikacijah) in večja mesta, pa so bili pod stalnim nadzorstvom partizanskih enot. Prav tako kot so na osvobojenem ozemlju volili NOO kot nosilce nove, revolucionarne oblasti, so vojaške komande izgrajevale zaledne vojaške oblasti, ki so bile zadolžene za mobilizacijo borcev in vseh tehničnih sredstev, kot so: telefon, prometna sredstva, saniteta itd. Prav komande vojnih področij in njim podrejene komande mest so imele nalogo, da pripravijo načrte za prevzem zgradb in drugih vojnih, za državo in družbo pomembnih objektov po zmagi. Lahko trdimo, da so te zaledne vojaške enote uspešno izvršile zaupano nalogo.

— V poletju 1944 so regularne enote NOVJ bile ogorčene boje za dokončno osvoboditev Jugoslavije. V teh ofenzivnih akcijah je bilo težišče na brigadah in divizijah NOV. Ko se je poleti 1943 pretežni del gorenjskih partizanov vključil v brigado Franceta Prešerna, je po reorganizaciji meseca julija 1943 ostal na vsem področju Gorenjske le Gorenjski odred z manjšimi enotami pod Stolom, Krvavcem, na Jelovici, Mežaklji in v Škofjeloških hribih ter pod Mohorjem. Vse te enote so izvajale uspešne vojaške akcije proti nemškim policijskim in vojaškim enotam ter domobranskim edinicam, vendar so bile številčno prešibke, da bi lahko obvladovale razsežen teren od Blegoša do Kranjske gore, od Stola do Kamniških planin in od Šentvida preko Polhograjskih dolomitov do stare jugoslovansko-italijanske meje. Prav je, da ob tej priliki poudarimo ogromen pomen in uspehe, ki sta jih v stalnih borbah proti sovražniku imela I. in II. bataljon Gorenjskega odreda in oba minersko-sabotažna voda. Te partizanske enote so uspešno prestale veliko nemško ofenzivo meseca oktobra 1943 in takoj po ofenzivi prešla v protiofenzivne akcije. Kljub ostri zimi in težkim pogojem bojevanja

Štab Gorenjskega vojnega področja v februarju 1945. (Fototeka Loškega muzeja)

se okupator ni čutil nikjer več varnega. Spomniti se moramo drznih in uspešnih akcij, zlasti še napada na nemške in domobranske kolone, sabotažnih akcij na najvažnejše železniške proge, na masovno mobilizacijo in ostale akcije, ki jih je na desnem in levem bregu Poljanščice prav do obronkov Polhograjskih dolomitov in do Šentvida izvedel I. bataljon Gorenjskega odreda pod vodstvom prekaljenega in proslavljenega komandanta Jožeta Fajfarja-Tomaža, ki je v znanem jurišu na nemško avtomobilsko kolono pri Smledniku tudi padel.

— Zaradi borbenosti in operativne sposobnosti I. bataljona ter upoštevajoč takratno mednarodno konstelacijo sil, ni pravilna ocena našega političnega in vojaškega vodstva, da se težišče boja usmeri na Julijsko Krajino in Trst ter Koroško, t. j. v kraje, ki so nam bili odvzeti s krivično rapalsko pogodbo. Štab korpusa je vključil Tomažev bataljon v Vojkovo brigado, ki je bila v sestavu XXXI. divizije. Kmalu po tem ukrepu se je pokazala nujnost za prisotnost stalnih vojaških enot na tem področju, saj je tedaj operiralo na desnem bregu Save pa vse do Dolomitov le nekaj manjših enot, ki niso koordinirano nastopale. Takrat so na tem področju operirale enote XXXI. divizije. Dejstvo, da v tem predelu ni bilo močnejših partizanskih enot, je bilo znano nemškimi policijskim oblastem in domobranskemu vodstvu. Vzporedno z zmagovitimi ofenzivami NOVJ in vse večjim ugledom Titove Jugoslavije v svetu, je reakcija poskušala rešiti, kar se da. Zato so bili v spomladanskih in poletnih mesecih leta 1944 vsi napor nemške obveščevalne službe in njej podrejenega domobranstva usmerjeni v to, da bi utrdili svoje vojaške postojanke v Polhograjskih Dolomitih in v Škofji Loki ter razširili svoj vpliv v Selški in Poljanski dolini. Vse te obupne poizkuse sta

Komandant Škofjeloškega odreda Oto Vrhunc-Blaž v razgovoru z borci. (Fototeka Loškega muzeja)

pravilno ocenila politično vodstvo Gorenjske in okrožni komite v Škofji Loki. Povsem pravilno je sledil zaključek, da je navzlic vojaškimi uspehi brigad XXXI. divizije nujno potrebna tudi stalna prisotnost večjih vojaških enot na določenem teritoriju, ki naj ga po izvršenih akcijah ne zapusti.

Tako je štab IX. korpusa v 1. polovici leta 1944 ustanovil poleg ostalih odredov tudi Škofjeloški odred, v čigar operativno področje je spadalo ozemlje na desnem bregu Sore od obronkov Jelovice do Šentvida, vsa Selška in Poljanska dolina prav do Polhograjskih dolomitov in stare jugoslovansko-italijanske meje. Novoustanovljeni odred je spočetka štel le 273 bork in borcev in so ga sestavljale naslednje enote gorenjskega odreda: 1., 2. in 3. četa, I. in II. minersko-sabotažni vod, transportna četa, puškarska delavnica, potujoča bolnica in skladišče. Od teh je bilo 200 borcev v operativnih enotah, ostali pa so spadali neposredno pod komando štaba odreda. V vodstvo odreda so bili imenovani: za komandanta Igor Javor-Zane, za politkomisarja Tone Volčič-Sašo, za namestnika komandanta Andrej Žvan-Boris, za pomočnika politkomisarja Milan Janežič, pozneje pa pomočnik Sirc.

Novoustanovljeni odred je politično in vojaško vodstvo zadolžilo s težkimi in odgovornimi nalogami:

1. Obvladati in stalno nadzirati operativno področje terena. Ta naloga je bila tembolj važna, ker so se na terenu vedno bolj utrjevali in uveljavljali NOO kot nosilci revolucionarne oblasti delovnega ljudstva.

2. Z nenehnimi operativnimi akcijami vznemirjati vojsko, njen policijski in civilni aparat ter z vojaškimi in propagandnimi akcijami razbijati in demolizirati vrste domobrancev.

Skupina borcev Škofjeloškega odreda. (Fototeka Loškega muzeja)

3. Sodelovati z brigadami IX. korpusa pri likvidaciji nemških, domobranskih, vojaških, orožniških in policijskih postojank.

4. Na temelju proglasa AVNOJ in SNOS o mobilizaciji izvajati mobilizacijo novih borcev in tehnične opreme za NOB.

5. Štab odreda je povečal posebno pozornost miniranju železniške proge Jesenice—Ljubljana in v Baški grapi, saj sta bili obe progi strateško važni za nemške transporte v Italijo.

6. S stalno navzočnostjo na terenu in propagandnimi akcijami razbijati vsak poizkus infiltracije sovražne agitacije.

Morda je po 20 letih lažje ocenjevati zgodovinsko vlogo in vojaške uspehe Škofjeloškega odreda, vendar pa lahko vsak, ki danes prebira operativna poročila o izvršenih akcijah odreda, ugotovi, da je odred uspešno izvršil naloge, ki jih je sprejel ob ustanovitvi.

Če se hočemo vsaj bežno ustaviti ob naporih odreda, ki jih je prispeval k dokončni zmagi resolucije, moramo poudariti predvsem operativno pomoč, ki jo je odred nudil XXXI. diviziji, saj sta se oba bataljona skoraj ves mesec oktober in november borila v sestavi divizije. Četudi je bil odred ustanovljen z namenom, da obvladuje lastno operativno področje, pa štab odreda ni nikdar okleval, kadar je bilo potrebno potegniti oba bataljona s terena in jih vključiti v operativne plane divizije. Navzlic skupnim operacijam z brigadami XXXI. divizije je odred obdržal določeno akcijsko samostojnost, ki se je afirmirala v stalnem miniranju in rušenju železniških prog ter okupatorjevih prometnih sredstev. Zasluga štaba odreda je tudi v tem, da je najboljše borce uvrstil v strelske trojke, ki so zaradi junaških podvigov postale strah in trepet okupatorskih stražarjev in patrolj.

Ni moj namen, da bi našteval vse borbe in zmage Škofjeloškega odreda. To je delo zgodovinarja. Vendar pa ob tako pomembnem jubileju ne morem mimo dejstva, da so vse enote odreda junaško odbijale vse poskuse sovražne ofenzive januarja in februarja 1945., da bi uničili in razbili odred. Navzlic nadmočnemu operativnem področju Škofjeloškega odreda.

Tudi plan mobilizacije novih borcev je bil uspešno realiziran. Tako sta bataljona samo v mesecu septembru mobilizirala 210 novih borcev. Ne glede na žrtve je odred v začetku leta 1945 štel že 375 prekaljenih borcev. pritisku je odred ostal čvrsto organizirana vojaška enota in je preprečil, da bi sovražnik preko tega dela Gorenjske padel v hrbet enotam IX. korpusa.

Vsa veličina odredovih borb, samopremagovanja in heroizma je razvidna iz dnevnega povelja štaba IX. korpusa iz meseca februarja 1945, kjer je med drugim rečeno, da »so enote Škofjeloškega odreda, prezirajoč zimo in smrt, dokazale svojo visoko borbeno sposobnost«. Štab korpusa je ob tej priliki izrekel posebno pohvalo vsem pripadnikom odreda.

Vendar se je strahovita ofenziva Nemcev, četnikov in domobrancev nadaljevala. Tedaj ni šlo samo za Škofjeloški odred, temveč za reševanje okupatorskih in kvizlinških vojaških formacij pred zmagovitim pohodom IV. armade JA. Odred je preстал tudi to, verjetno najtežjo preizkušnjo. Po silovitem napadu na Poreznu in po občutnih partizanskih izgubah je štab odreda sklenil, da se bataljona razdelita na manjše skupine, katerim je dodelil domačine vodiče z nalogo, da se neodvisno druga od druge prebijejo na levi breg Save in Selšice. Vsaka skupina je dobila vodiča in točno označeno mesto, kje in kdaj naj se prijavi.

Škofjeloški odred na pohodu v Cerknem pozimi 1944. (Fototeka Loškega muzeja)

Člani štaba Škofjeloškega odreda po zadnji ofenzivi leta 1945. (Fototeka Loškega muzeja)

Z eno izmed teh skupin se je iz ofenzive uspešno prebil tudi štab odreda, ki je na novih položajih takoj ukrenil vse potrebno za združitev skupin, ki so se prebile iz obroča. Sredi najbolj intenzivnega dela za konsolidacijo odreda je 5. aprila 1945 v Topolah pod Mohorjem padel komandant Blaž. Gestapovska in domobranska propaganda sta izkoristili njegovo smrt. Izdali so poseben letak »o koncu Škofjeloškega odreda«, o »njegovi razpustitvi«, ter o tem, »da je s smrtjo Blaža konec partizanstva na Gorenjskem« itd. Razvoj dogodkov pa je demantiral to natolcevanje. Že 9. aprila 1945 se je združilo na levem bregu Sore več kot 80 odstotkov vseh pripadnikov odreda s pripadajočim orožjem. Kako visoka je bila politična zavest borcev in oficirjev, je razvidno iz tega, da ni bil iz komandnega kadra enot odreda nihče pogrešan.

Nadaljeval se je poslednji boj za dokončno osvoboditev Jugoslavije. Skupaj z ostalimi enotami IX. korpusa je odred sodeloval pri osvoboditvi naših zapadnih meja. Bataljona Škofjeloškega odreda sta med prvimi vkorakala v Gorico. Sledila je reorganizacija JA in Škofjeloški odred je bil zaradi borbenih tradicij, prestanega trpljenja in junaškega zadržanja v zadnjih ofenzivah, vključen v KNOJ.

Tako je odred kot enota KNOJ po osvoboditvi nadaljeval svoje poslanstvo za nedotakljivost naših zapadnih meja v Julijski Krajini, kjer je budno stal na straži miru.